

V. BRAČIČ

PROFESOR ILEŠIČ - DOBITNIK NAGRADE AVNOJA

29. novembra 1979 je Odbor za podeljevanje nagrade Avnoja objavil imena nagrajencev za leto 1979. Med sedmnajstimi nagrajenci je bil tudi akademik prof. dr. Svetozar Ilešič, osrednja osebnost slovenske in jugoslovanske geografije.

Čeprav je prof. Ilešič med geografi in tudi v širšem krogu slovenskega izobraženstva dobro poznan, navedimo nekaj misli iz utemeljitve predloga za nagrado, ki so ga pripravili in poslali Odboru za podeljevanje nagrade Avnoja učitelji katedre za geografijo na Pedagoški akademiji v Mariboru.

Profesor dr. Ilešič je poleg pokojnega prof. dr. Antona Melika utemeljitelj slovenske geografije. Polnih 42 let je bil univerzitetni asistent in učitelj. V tem času je predaval skoraj vse predmete, dokler se ni v zadnjem obdobju posvetil dvema najpomembnejšima predmetoma - geografiji Slovenije in geografiji Jugoslavije ter obravnavi temeljnih teoretičnih (idejnih) problemov geografije. Tako so bili vsi danes še aktivni diplomirani slovenski geografi njegovi študentje. Bil je vzoren visokošolski pedagog, ki je ob metodološko dovršenih, strokovno poglobljenih, vedno aktualiziranih, kulturno široko zasnovanih predavanjih, razgibanih seminarskih razpravah in problemsko bogatih ekskurzijah poln pedagoškega optimizma in resničnega patriotizma odkrival študentom široko in zapleteno problematiko moderne, kompleksne geografije. Vedno je skrbel, da so imeli študentje na voljo ustrezne učbenike. Nekatere od njih so prevedli in uporabljali tudi na drugih univerzah v Jugoslaviji. Vse povojne generacije gimnazijcev in učiteljiščnikov, pa tudi dijakov nekaterih srednjih strokovnih šol, so se spoznavale z geografskimi problemi sveta skozi Ilešičeve učbenike. Profesor Ilešič pa ni s svojim bogatim znanjem pomagal spoznavati in dojemati geografsko problematiko samo študentom in dijakom, temveč je z znanstveno zahtevnostjo, a hkrati pristnim tovarištvom usmerjal nad 30 doktorandov v zapleteno metodologijo geografskega raziskovanja. To je skromna predstavitev Ilešiča učitelja in mentorja.

Kvaliteta Ilešičevega pedagoškega dela izvira iz njegove široko zasnovane in poglobljene raziskovalne dejavnosti. Loteval se je fizično-geografskih problemov s področja geomorfologije in hidrografije, med katerimi je najpomembnejša sintetična študija o rečnih režimih v Jugoslaviji, prva in doslej edina tovrstna študija pri nas. Njemu samemu in slovenski geografiji je prinesla evropsko priznanje njegova monografija "Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem", ki je izšla prevedena v nemščino v Münchnu (1959) ter se kot prva samostojna slovenska geografska študija enakovredno vključila v takratna prizadevanja evropske agrarne geografije. Svoje zanimanje in poznavanje perečih problemov slovenskega agrarnega podeželja je Ilešič izpričal tudi kasneje z vrsto raziskav, v to problematiko pa je usmerjal tudi mnoge svoje doktorande, ki so na njegovo iniciativo preučili posamezne slovenske pokrajine s posebnim poudarkom na socialno-geografsko-agrarno problematiko. Njegova razgledanost

in aktivnost na področju te tematike doma in na tujem je prišla posebej do izraza v njegovem uvodnem referatu na I. jugoslovanskem simpoziju agrarne geografije v Mariboru.

Kot regionalni geograf se nam predstavlja Ilešič s svojimi obširnimi gospodarskimi geografijami obeh Amerik, Afrike, Južne Azije, Avstralije in Oceanije ter srednješolskimi učbeniki. To so vsebinsko bogata, metodološko sodobna in do nedavna edina kompleksna dela, s pomočjo katerih se je lahko slovenski človek v domačem jeziku podrobneje seznanil z geografijo tujih dežel in kontinentov. Za slovensko in tudi jugoslovansko geografijo pa so velike vrednosti njegove teoretične razprave o sodobnih metodah geografske regionalizacije. Svoje teoretične opredelitve je izvedel na praktičnem primeru doslej najpopolnejše regionalizacije Slovenije in Jugoslavije, ki jo je zasnoval na fiziognomskem in socialno-ekonomskem principu.

Že dobrih dvajset let so v ospredju Ilešičevega zanimanja vprašanja o predmetu in vlogi geografije v sklopu znanstvenih panog. Pozorno je spremljal dogajanja v svetu in se odločno opredelil za enotno, kompleksno geografijo, ki mora kljub uporabi sodobnih metod in ustrezni specializaciji ostati zvesta kompleksnemu preučevanju pokrajine. To pa je mogoče uspešno opraviti le z uporabo dialektične metode in s pozicij materialističnega pogleda na svet. Ilešič je s svojimi praktičnimi primeri dokazal, da ta instrumentarij pozna in uspešno uporablja. O pomenu, vsebini, mestu in uporabnosti geografije je Ilešič mnogo pisal in govoril na domačih (aktivno je sodeloval na vseh zborovanjih slovenskih geografov in kongresih jugoslovanskih geografov, kjer so bili njegovi referati in diskusije sprejeti z aplavzi) in mednarodnih, strokovnih in znanstvenih zborovanjih (London, Moskva, Wroclaw, Strasbourg, New Delhi, Budimpešta, Bratislava, Montreal, Varna in drugje). Prav ta neposredna angažiranost o evropskem geografskem dogajanju in vestno spremljanje tujega strokovnega tiska sta Ilešiču omogočila, da je slovensko geografsko javnost sproti obveščal o vseh dogajanjih ter novih pojavih in tendencah. Tega pa ni delal kot neprizadet poročevalec, temveč kot kritični ocenjevalec, ki je jasno izražal svoja stališča. Tako je med drugim pomagal s svojo odločno kritiko razbiti iz tujine prinešeni, za Slovenijo poguben, koncept metropolitanske regije in industrijskega koridorja ter praznjenja obmejnih pokrajin. Zavzel se je za policentričen razvoj ter za posebne ukrepe, ki naj pripomorejo k hitrejšemu napredovanju manj razvitih območij.

Eden od kazalcev Ilešičeve delovne vneme je okoli 600 enot oziroma blizu 6.000 strani obsegajoča bibliografija, ki zajema samostojne knjige, razprave, članke, ocene, poročila in enciklopedične prispevke. To je nedvomno najobsežnejši bibliografski opus slovenskega in jugoslovanskega geografa.

Ilešič je kljub svojemu obsežnemu pedagoškemu in znanstvenemu delu posvetil mnogo časa geografskemu društvu, kjer je bil do nedavna član, tajnik in predsednik upravnega odbora. Ob 50-letnici društva je bil izvoljen za častnega predsednika. Vsa povojna leta je bil član uredniškega odbora, sourednik ali urednik Geografskega vestnika in Geografskega obzornika. Njegova nesporna zasluga je ustanovitev Instituta za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Bil je predstojnik oddelka za geografijo, dekan fakultete in prorektor univerze. Opravljal pa je tudi druge funkcije. Zaradi svojih kvalitiet je postal najprej dopisni, nato pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kjer vodi Geografski inštitut Antona Melika in ureja njegovo glasilo Geografski zbornik. Nekaj let je vodil tudi akademski inštitut za raziskovanje krasa in urejal njegovo glasilo. Članstvo v regionalni podkomisiji za izrabo tal v socialističnih deželah vzhodne Srednje Evrope govori o njegovem ugledu v Mednarodni geografski uniji.

Ta bežen pregled pedagoške, raziskovalne, publicistične, organizacijske in društvene aktivnosti profesorja Ilešiča govori o človeku izredne širine, delavnosti in samodiscipline. Razumljivo je, da vse to nacionalno pomembno delo ni moglo ostati neopaženo in družbeno neovrednoteno. Predsednik republike Josip Broz Tito ga je odlikoval z visokima delovnima odlikovanjima - redom dela z zlatim vencem in redom dela z rdečo zastavo. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani mu je v skupini prvih petih svojih učiteljev podelila častni naziv "zaslužni profesor". Slovensko, makedonsko, srbsko, poljsko, madžarsko in

münchensko geografsko društvo so ga imenovala za častnega, italijansko geografsko društvo pa za dopisnega člana. Prejel je Prešernovo in Kidričevo nagrado, dve najvišji slovenski družbeni priznanji. In tako je pravzaprav povsem naravno, da je kot krona vsega sledila še nagrada Avnoja, v Jugoslaviji najvišje družbeno priznanje.

Kaj pomeni ta najvišja nagrada za dobitnika in kaj za slovensko geografijo? Za profesorja Ilešiča pomeni nagrada Avnoja javno zahvalo in priznanje slovenske in jugoslovanske družbene skupnosti za njegovo skoraj petdesetletno požrtvovalno in izredno uspešno delo na raziskovalnem, pedagoškem, društvenem in organizacijskem področju; za njegov izjemni prispevek pri razvijanju in utrjevanju sodobne geografske misli; za njegovo dosledno zavzemanje za napredna stališča pri opredeljevanju vloge, mesta, pomena in vsebine geografske znanosti; za njegovo odločno zavračanje preživelega in zastarelega ter hkratno odklanjanje nekritičnega prenašanja tujih, za nas škodljivih vzorov v našo sredino; za njegovo vztrajno opozarjanje, da bo geografija lahko zadržala svoje samostojno mesto v sklopu znanosti samo, če bo ostala zvesta svojim temeljnim načelom ter ob konjunktornem hlastanju po često ceneni aktualnosti ne bo zahajala na področja drugih znanstvenih disciplin in si tako nakopala vzdevek "svaštarstva"; za njegov delež pri uveljavljanju slovenske in jugoslovanske geografije v evropskem geografskem okolju. In še bi lahko naštevali! Nedvomno pa pomeni našemu nagrajencu to najvišje družbeno priznanje tudi povsem normalno osebno zadoščenje, balzam za rane, ki so mu jih v zadnjih letih prizadejali nekorektni odnosi v ožjem delovnem okolju, izključitev iz neposrednega operativnega dela zaradi upokojitve in začasna zmanjšana znanstvena produktivnost zaradi bolezní. Nagrada sama in ob njej izražene mnoge iskrene čestitke iz geografskih in negeografskih vrst nedvomno pomenijo ohrabritev in vzpodbudo, in ker se je popravilo tudi zdravstveno stanje, z veseljem pričakujemo nove vitalnosti, nova dela, novo bogatitev naše geografije. V zvezi s tem smo še posebej veseli nagrajenčeve napovedi in obveze, da bo pripravil koncept nove monografije o naši ožji domovini Sloveniji. Nedvomno je trenutno med slovenskimi geografi edini, ki je to zahtevno delo sposoben kvalitetno opraviti in zbrati ob tem projektu širok sodelavcev.

Profesorju Ilešiču pomeni podeljena nagrada Avnoja hkrati visoko priznanje slovenski (in tudi jugoslovanski geografiji), saj je akademik Ilešič med dosežanji 31 slovenskimi in vsemi 199 nagrajenci nagrade Avnoja edini geograf. Preko Ilešiča so dobila priznanje vsa dosežanja progresivna prizadevanja slovenskih in tudi jugoslovanskih geografov, ki so bila zadnja desetletja dosežena pod močnim vplivom njegovega dela in njegovega boja za čisto geografsko misel. To ugotovitev je potrdil izjemno širok in pozitiven odmev, ki ga je sprožila podelitev nagrade Avnoja med jugoslovanskimi geografi, ki so brez pridržkov izjavljali, da je prišla nagrada v najbolj prave roke. Nekoliko pesimistična misel akademika dr. Gamsa, izražena v jubilejnem članku v Geografskem vestniku ob Ilešičevi 70-letnici, da bo šele prihodnost pokazala "kakšno moč so imeli Ilešičevi argumenti za idejno uravnavanje jugoslovanske geografije", se je sedaj pokazala kot neumestna. Velika večina slovenskih in jugoslovanskih geografov sprejema v teoriji in praksi Ilešičeve poglede na sodobno geografijo kot svoje in se po njih tudi ravna. V vsaki znanosti in v vsakem času pa so bili in bodo posamezniki, ki iz takšnih ali drugačnih vzrokov, dobronamerno ali tudi iz pretirane ambicije in nekritičnosti do novitet, ki nastajajo v našem samoupravnem socializmu tujemu okolju, hodijo svoja pota ter ustvarjajo zmedo. Ne soglašam s tistimi, ki mislijo in govorijo, da je naša geografska misel, teorija in praksa v krizi; v krizi so posamezniki. Res pa je, da ne moremo biti do teh pojavov neprizadeti, ampak moramo z vso resnostjo, vztrajnostjo in marksistično doslednostjo še naprej voditi demokratski dialog. Razvojni koncepti naše družbene skupnosti dajejo zagovornikom enotne, kompleksne geografije vso oporo, vendar lahko le z upornim razvijanjem geografiji lastnega, na marksistični filozofiji zasnovanega, spoznavnega načina in metodologije ohranimo in utrdimo njeno samostojno mesto v okviru sodobne znanosti. Pred kratkim izšla Ilešičeva knjiga "Pogledi na geografijo" nam bo pri tem v dragoceno pomoč.

Posebej želim opozoriti na razveseljivo dejstvo, da Ilešičeva teoretična razmišljanja o vlogi, mestu in vsebini sodobne geografije niso osamljena, temveč da v zadnjih letih v slovenski in jugoslovanski geografski publicistiki vse česče zasledimo dela, ki so nedvomno grajena na principih enotne kompleksne

geografije. Naj med slovenskimi avtorji omenim samo Vrišerjeva "Razmišljanja o geografiji" v zadnji številki Geografskega vestnika in njegovo knjigo "Regionalno planiranje". Prepričan sem, da je slovenska in jugoslovanska geografija kljub nekaterim deviacijam na zdravi poti napredka in da si bo kot široko marksistično zasnovana veda o dogajanjih v pokrajini utrjevala svoje mesto.

Izkoriščamo tudi to priložnost, da našemu spoštovanemu in dragemu profesorju Ilešiču iskreno čestitamo k zasluženim nagradam, da se mu zahvalimo za opravljeno delo in še posebej za njegovo tovarištvo ter izrazimo naše veliko zadovoljstvo ob napovedi novih stvaritev!

I. GAMS

SKANDINAVIJA IMA SVOJ NERAZVITI SEVER

V zmernem pasu severne poloble ima mnogo držav svoj nerazviti jug (npr. Portugalska, Španija, Italija). Izraz nerazviti jug je prišel v vsakdanjo rabo. Nevsakdanji nam je "nerazviti sever", ki pa se je udomačil v Skandinaviji. Seveda je treba tudi tam nerazvitost presojati v luči državnega povprečja, skandinavske države¹⁾ pa so po brutto družbenem proizvodu na prebivalca na vrhu svetovne lestvice²⁾.

Tuja novejša literatura rabi za del Skandinavije severno od tečajnika več imen, ki večidel vključujejo besedo kalota (=kapica): Evropska severna kalota, Severna kalota, Nordijska kaloga ipd. (3, 4, 9). Oblikovno je zares podoben kapi na glavi Evrope, le da taka kapica obsega tudi sovjetski del severne Skandinavije, vključno s polotokom Kolo. Tuja literatura pa med kaloto obravnava samo finski, norveški in švedski del. Tudi ni enotnosti, katere province spadajo h kaloti. Nedvomno spadajo vanje vsaj naslednje: tri norveške province (fylker); Finnmark, Troms, Norland (naštete od severa proti jugu) s 112.000 km², švedska provinca (län) Norrbotten (99.000 km²) ter finska provinca (lääni) Lappi (94.000 km²). Tudi tako omejena kalota^{2a)} preseneča s svojo razsežnostjo, saj je s 305.000 km² večja od Jugoslavije.

To ozemlje ima mnoge naravnogeografske značilnosti različne, nekaj pa je tudi skupnih. Ob severozahodni obali ima gorovje, ki ga zadnji čas vedno češče imenujejo Skandi, alpidski relief. Vsa Skandinavija s Skandi vred se je po stopitvi kontinentalnega würmskega ledenika ob obali pred kakimi 7.000 leti p.n.š. zaradi razbremenitve dvignila ob prelomnicah smeri JZ-SV. Ker dvig še ni dosegel izhodiščne lege, so ostale po ledenikih prepogobljene in preoblikovane doline-fjordi³⁾, zaliti z morjem. Posledica takega razvoja je silno razčlenjena obala⁴⁾ z otoki in zalivi, v zaledju pa neizravnani strmec rek, ki so kaj pripravne za energetsko izkoriščanje. Za alpskim reliefom otokov in obale se začinja uravnan svet, najprej visokogorski s fjeldi⁵⁾, nato sredogorski z monadniki (osamelci) in ob Botnijskem zalivu nižinski. Naj bo v višji ali nižji nadmorski legi, povsod so v znaku za poseljeno Skandinavijo tako značilne menjave ledeniških

1) Glede na zgodovino prištevajo mnogi k skandinavskim deželam tudi Dansko, ki pa je naravnogeografsko bistveno drugačna in bolj povezana s Srednjo Evropo. Tu je ne štejejo med skandinavske države.

2) Po knjižici Angaben über Finnland, Helsinki 1969, je bila l. 1977 v Evropi prva Švica z 9.656 \$, sledita takoj Švedska z 9.494 \$ in Norveška z 8.803 \$. Finska z 6.309 \$ zaostaja a je pred na primer Vel. Britanijo ali Japonsko.

2a) Onstran 61° s.g.š. leži 2/3 Skandinavije.

3) V norveščini pomeni ta beseda morski zaliv.

4) Samo za obalo v stockholmskem območju navajajo 24.000 otokov in čeri.

5) Fjeld, ki pomeni v norveščini visoko gorovje, geomorfološke karte delijo na kategorije kot fjell s platoji, fjell z alpskim reliefom, fjell s snežišči in ledeniki ipd.